

УДК 159.92 (091)

1. Загальна психологія; психологія особистості

ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТИПОЛОГІЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Тавровецька Н.І., к. психол. н.,
доцент кафедри практичної психології
Херсонський державний університет

У статті зазначені методологічні та структурні аспекти дослідження життєвої позиції особистості, як однієї з фундаментальних категорій психології особистості, які потребують розробки адекватного психодіагностичного інструментарію. Проаналізовано основні результати апробації існуючих діагностичних методик для оцінки різних компонентів складного феномену життєвої позиції, виділені нові закономірності та конкретні прояви, що пояснюють функціонування життєвої позиції особистості.

Ключові слова: *життєва позиція, базисні переконання та установки, типологія життєвої позиції.*

В статье указаны методологические и структурные аспекты исследования жизненной позиции личности, как одной из фундаментальных категорий психологии личности, которые требуют разработки адекватного психодиагностического инструментария. Проанализированы основные результаты апробации диагностических методик для оценки различных компонентов феномена жизненной позиции, выделены новые закономерности и конкретные проявления, объясняющие функционирование жизненной позиции личности.

Ключевые слова: *жизненная позиция, базисные убеждения и установки, типология жизненной позиции.*

Tavrovetska N.I. DIAGNOSTIC INSTRUMENTS OF TYPOLOGY OF AN INDIVIDUAL'S LIFE POSITION.

The article outlines the methodological and structural aspects of the study of the individual's life position as one of the fundamental categories of personality psychology, which require the development of adequate psychodiagnostic instruments are indicated. The main results of approbation of existing diagnostic techniques for the evaluation of various components of the complex phenomenon of life position are analyzed, new laws and specific manifestations explaining the functioning of life position are revealed.

Key words: *life position, basic beliefs and settings, typology of life position.*

Постановка проблеми. Аналіз теоретичних та емпіричних досліджень природи життєвої позиції особистості, її складових та вплив на психологічну стабільність, соціальну зрілість, психологічне благополуччя, самовизначення та самоздійснення підтвердив неоднозначний практично-інструментальний підхід у визначенні форм та видів життєвої позиції. Через це життєва позиція особистості постає не чітким, багатоаспектним поняттям, що ускладнює її діагностику. Формування життєвої позиції особистості містить великий комплекс об'єктивних і суб'єктивних умов, чинників та процесів, серед яких – засвоєння особистістю досвіду, формування світогляду, різноманітних знань, вироблення переконань, соціальних і професійних навичок, розвиток міжособистісних відносин. Головними конструктами, які обумовлюють трансформацію, вибір життєвої позиції особистості, особливо під час кризових ситуацій, є: базисні переконання, екзистенційна наповненість, смисловтрата, суб'єкт-об'єктні орієнтації, тощо. Всі ці конструкти можуть виступати як основні складники видів життєвої позиції особистості, і тоді постає завдання їх чіткого відокремлення, операціоналізації та методологічного описання. З іншого підходу, перелічені елементи позиції виступають не лише регуляторами поведінки особистості, а й рушійною силою її соціального й психічного розвитку й можуть бути факторами, що обумовлюють вибір того чи іншого виду життєвої позиції. Отже, ми поставили за мету звузити розуміння життєвої позиції до конкретного набору чітких вимірюваних характеристик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В працях К. О. Абульханової-Славської, А. Адлера, Е. Берна, О.Ф. Бондаренка, А.М. Большакової, Є.І. Головахи, О.А. Донченка, В.П. Казмиренка, О.О. Кроніка, І.П. Манохи, В.В. Москаленко, В.Г. Панка, Л.В. Помиткіної, М.Л. Смульсон, В.О. Татенка, Т.М. Титаренко, Ю.М. Швалба, В. Франкла, Е. Фромма, Т. Е. Харріса представлені розробки категоріального апарату життєвої проблематики, методи діагностики та теорії життєконструювання та життєвизначення. Аналіз робіт зазначених авторів виявив відсутність діагностичного інструментарію з визначення складових життєвої позиції особистості, що й обумовило мету нашого дослідження.

Мета статті. Обґрунтувати можливості використання діагностичного інструментарію в питанні емпіричного вивчення та виділення типів життєвої позиції особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впродовж 2017-2018 років було проведено багатоаспектне дослідження життєвої позиції особистості. Емпіричною базою виступили факультети перепідготовки та підвищення кваліфікації, заочні відділення закладів вищої освіти м. Херсона. Для свого дослідження ми поставили обмеження у віці (від 20 до 55 років). Так як спирались на думку, що це дорослі особи, котрі вже мають певний життєвий досвід, в тому числі досвід подолання життєвих труднощів та самовизначення. Нижче представлені результати дослідження вибірки чисельністю 120 осіб. Дослідження мало пошуковий характер і мало за мету, по-перше, апробацію існуючих діагностичних методик для оцінки різних компонентів складного феномену життєвої позиції, а по-друге, виявлення невідомих раніше закономірностей та конкретних проявів, що пояснюють функціонування життєвої позиції в структурі життєвого шляху особистості.

Для здійснення мети ми відібрали діагностичні інструменти, призначені для вимірювання життєвої позиції та споріднених з нею феноменів: 1. *Опитувальник суб'єкт-об'єктних орієнтацій* О. Ю. Коржової (2006), створений в контексті наукового напрямку «Психологія життєвих ситуацій» на

основі авторської теорії суб'єктної включеності людини в життєдіяльність [2];

2. *Шкала базисних переконань* (Р. Янофф-Бульман, адаптована О. О. Кравцовою (2000), у 2007 р. реадатований і рестандартизований М. А. Падун та А. В. Котельниковою). Заснована на американській традиції розуміння життєвої позиції як співвідношення позитивно-негативної оцінки себе та оточуючого середовища, а також когнітивній концепції базових переконань особистості [6];
3. *Шкалою базисних переконань (WAS)* для визначення Я-позиції, яка є фундаментальною складовою життєвої позиції. Додатково ми використали *Шкалу загальної самоефективності Р. Шварцера і М. Ерусалема в адаптації В. Г. Ромека* (1996);
4. *Шкала екзистенції А. Ленгле, К. Орглер, адаптація С. В. Кривцовою* (2009). Опитувальник спрямований на вимірювання екзистенційної наповненості – інтегральної характеристики особистості, пов'язаної з відчуттям наповненості життя сенсом [3, с.141-170];
5. *Опитувальник суб'єктивного відчуження (адаптація Є. М. Осіна, 2010)* спрямований на вимірювання переживання смислового відчуження – порушення смислових зв'язків в структурі життєвого світу особистості, що лежить в основі смисловтрати [5];
6. *Тест життєстійкості С. Мадді, в адаптації Д. О. Леонт'єва та О. І. Рассказової* (2006) спрямований на вивчення ресурсу життєстійкості, що сприяє успішному подоланню стресу і складних життєвих ситуацій, зниженню внутрішньої напруги [4];
7. Для з'ясування компоненту життєвої позиції - відповідальність за власне життя, ми використали *методику «Локус контролю» Дж. Роттера*, розроблену на основі теорії суб'єктивної локалізації контролю поведінки;
8. *Шкала задоволеності життям Е. Дінера в адаптації Д. О. Леонт'єва, Є. М. Осіна* (2008) призначена для вивчення когнітивної оцінки відповідності життєвих обставин очікуванням індивіда;
9. *Оксфордський опитувальник щастя* (опублікований М. Аргайлом у 1989 р.), спрямований на єдине вимірювання щастя, як протипагу депресії [1]. Цей компонент не входить безпосередньо до життєвої позиції, проте наочно демонструє ефективність та оптимальність відповідних життєвих стратегій.

Для редукції кількості змінних ми використали факторний аналіз, розрахунки проводили в програмному пакеті SPSS версії 16.00. Факторизації підлягало 168 кількісних змінних (метод головних компонент, без обертання). Загалом в структурі даних виявлено 23 латентні фактори з власним значенням, більшим за 1. Серед них вісім мають найбільшу вагомість та сумарно пояснюють 72 % дисперсії змінних.

Отже, в масиві діагностичних даних, що виявляють різні аспекти життєвої позиції за допомогою існуючих стандартизованих методик, присутні латентні змінні, за якими стоять реальні психічні феномени, що регулюють уявлення особистості про себе та світ. Ми припускаємо, що це конкретні типи життєвих позицій, що представляють стратегії загального життєздійснення, поширені у вибірці.

Фактор 1 (власна вага 41,48, пояснює 24,7 % загальної дисперсії вибірки) об'єднав 90 змінних, тобто більше половини кількісних показників, що підлягали факторизації. Зокрема, це єдиний фактор в який повністю увійшли шкальні показники за опитувальником життєстійкості та шкалою екзистенції. Саме показник «життєстійкість» має найвиразніші кореляції з фактором, тобто визначає його обличчя. Назвемо цей фактор «Залучене цілеспрямоване життя». Саме цей тип життєвої позиції можна вважати найбільш оптимальним. Розглядаючи змістовне наповнення фактору як життєвої позиції, що має провідне значення у вибірці, відзначимо такі характеристики:

- життєстійкість як стійка особистісна диспозиція, провідними чинниками котрої в даному випадку виступають залученість та контроль;

- екзистенційна наповненість життя, провідним компонентом якої є свобода – здатність знаходити реальні можливості дії, створювати з них ієрархію відповідно до суб'єктивної цінності і таким чином приходити до персонально обґрунтованих рішень;

- повне розуміння себе (відсутність самовідчуження в будь-яких проявах), інтернальний локус контролю та відповідальності;

- здатність реалізувати внутрішню активність, перетворювати життєву ситуацію відповідно до внутрішніх потреб. Активне освоєння світу поєднується з переконаністю у його доброзичливості;

- цінність власного «Я» образу, відмінною рисою якого є опора на нейтрально-позитивне ставлення до себе, визнання власних переваг, віра у власну компетентність та ефективність;

Характерно, що життєва позиція, котра стоїть за фактором 1, не є безумовно пов'язаною із відчуттям задоволеності людини своїм буттям. Це легко пояснити, адже для здійснення подібної активності потрібний певний розрив між суб'єктивною оцінкою реальної життєвої ситуації та уявленням про бажане (діалектичне протиріччя, що є джерелом розвитку та росту). Водночас, фактор 1 демонструє надзвичайно сильний взаємозв'язок із глобальним відчуттям щастя: кореляція з діагностичним показником Оксфордського опитувальника щастя складає 0,809. Тобто, відмінною характеристикою описаної життєвої позиції є щастя в русі, в діяльній активності, спрямованій на досягнення далеких та значущих цілей. Цей висновок підтверджує достатньо висока кореляція фактору з показником суб'єкт-об'єктних орієнтацій за опитувальником О. Ю. Коржової. Крім того, наповненість життя і присутність у ньому значущого сенсу виступає глобальним чинником, що протидіє виникненню відчуженості від світу в будь-якому прояві.

Звернемо увагу, що поняття «*hardiness*», так само як і життєва позиція, визначається як система переконань про себе, про світ, про відносини зі світом. Спільна природа цих конструктів дозволяє нам трактувати життєстійкість як один із компонентів життєвої позиції, тому зупинимось більш детально на з'ясуванні ролі і значущості цієї складової. Аналізуючи кореляції окремих питань «Тесту життєстійкості» (С. Мадді) з фактором 1, можемо уточнити характерні атрибути такого ставлення, його феноменологію.

Таблиця 1

Значущі кореляції окремих пунктів Тесту життєстійкості С. Мадді з
Фактором 1 (оптимальна життєва позиція)

№ пункту	Зміст твердження	Кореляція з F 1
1	Я часто не впевнена у власних рішеннях	-0,842
16	Іноді мене лякають думки про майбутнє	-0,708
14	Ввечері я часто відчуваю себе абсолютно розбитою	-0,706
3	Часто, навіть добре виспавшись, я насилу змушую себе встати з ліжка	-0,694
18	Мені здається, що я не живу повним життям, а тільки граю роль	-0,690
11	Часом все, що я роблю, здається мені непотрібним	-0,673
36	Іноді я мрію про спокійне розмірене життя	-0,659
5	Часто я віддаю перевагу тому, щоб «плисти за течією»	-0,646
15	Я вважаю за краще ставити перед собою важкодоступні цілі і досягати їх	0,637
37	Мені не вистачає завзятості закінчити розпочате	-0,634
20	Проблеми, що виникають, часто здаються мені нездоланими	-0,617
26	Я часто шкодую про те, що вже зроблено	-0,615
27	Якщо проблема вимагає великих зусиль, я вважаю за краще відкласти її до кращих часів	-0,570
38	Буває, життя здається мені нудним і безбарвним	-0,560
9	Я завжди контролюю ситуацію настільки, наскільки це необхідно	0,537
33	Мої мрії рідко збуваються	-0,521
10	Часом я так втомлююся, що вже ніщо не може зацікавити мене	-0,516
43	Буває, на мене навалюється стільки проблем, що просто руки опускаються	-0,500
39	У мене немає можливості впливати на несподівані проблеми	-0,500
35	Часом мені здається, що всі мої зусилля марні	-0,501
4	Я постійно зайнятий, і мені це подобається	0,490
23	Коли хто-небудь скаржиться, що життя нудне, це означає, що він просто не вмів бачити цікаве	0,462

Аналізуючи виявлені феноменологічні прояви, можемо виділити в ній чотири визначальні компоненти життєвої позиції, що пов'язані з життєстійкістю: 1) наявність важливих життєвих цілей, які відповідають внутрішній спрямованості людини та її уявленням про бажане майбутнє; 2) активна зайнятість, заповненість життя враженнями, справами та подіями, які, проте не викликають відчуття втоми; відсутність симптоматики «відкладеного життя»; 3) відчуття контролю та можливості впливу на події, взаємопов'язане із впевненістю у власних рішеннях; 4) енергетична наповненість, що скоріше, є наслідком відповідного ставлення до життя, та у свою чергу, надає людині внутрішні ресурси для повсякденної цілеспрямованої активності, а також сили впоратися із труднощами, що виникають на життєвому шляху.

Крім того, звертають на себе увагу неоднозначні кореляції субшкал базових переконань з фактором 1. Вважаємо з'ясування цього аспекту важливим, адже це безпосередньо стосується взаємозв'язків між структурними

компонентами життєвої позиції. Дані факторного аналізу, що стосуються кожного пункту методики відображені у таблиці 2.

Таблиця 2

Значущі кореляції окремих пунктів Шкали базисних переконань з
Фактором 1 (оптимальна життєва позиція)

№ пункту	Зміст твердження	кореляції змінних з F1
	<i>версія О. О. Кравцової</i>	
3	Кого в цьому житті спіткає нещастя – справа випадку	-,510
5	У цьому світі набагато частіше відбувається щось хороше, ніж погане	,700
6	Перебіг нашому житті багато в чому визначається випадком	-,678
8	Я часто думаю, що в мені немає нічого хорошого	-,546
14	Якщо людина хороша, до неї прийдуть щастя і удача	,486
15	Життя занадто сповнене невизначеності – багато залежить від випадку	-,503
18	Я про себе невисокої думки	-,575
19	У більшості випадків хороші люди отримують те, чого заслуговують в житті	,606
24	Загалом-то, життя - це лотерея	-,675
28	Я дуже задоволений тим, який я людина	,458
31	У мене є причини соромитися свого характеру	-,586
	<i>версія М. А. Падун, А. В. Котельникової</i>	
2	Мені часто здається, що в мені занадто мало хорошого	-,567
7	У мене є підстави бути про себе невисокої думки	-,697
8	Мені здається, що я не така щаслива («удачлива»), як більшість людей	-,570
12	Можна сказати, що я собі подобаюся	,451
20	Удача посміхається мені значно рідше, ніж іншим	-,658
23	Мої переваги цілком перевершують мої недоліки	,702
24	Я вважаю, безглуздо докладати які-небудь зусилля для захисту себе від невдач	-,691
25	Фортуна занадто часто повертається до мене спиною	-,683
26	Сумніваюся, що я в змозі контролювати події, які відбуваються в житті	-,481
33	Довіряти людям небезпечно	-,451
35	Загалом, я ціную себе достатньо високо	,555
37	Сумніваюся, що можу бути досить цікавим і привабливим для багатьох людей	-,653

Отже, для життєвої позиції, характеристики якої об'єднаної першим фактором, характерне позитивне самоствалення, визнання загальної не випадковості подій, переконаність у здатності власного контролю над життєвими ситуаціями, а також базова довіра до світу, віра в те, що добра поведінка буде відповідним чином нагороджена.

Фактор 2 (власна вага 19,07; визначає 11,4 % сукупної дисперсії) позитивно корелює з віком опитаних жінок. Найбільш виразною його складовою є базове переконання про цінність і значимість власного «Я» (за рахунок впевненості у власній вдачі та здатності контролювати події). Водночас, уявлення про світ змінюються на негативні, зникає віра в доброзичливість оточуючих та довіра до них. Значуще зростає відчуженість від майже всіх значущих сфер життя (крім роботи), екзистенційна спустошеність проявляється у формі безсилля та нігілізму.

Якщо розглядати змістовне наповнення фактору як окремих різновид життєвої позиції, можемо впевнено припустити, що з віком, з неминучим накопиченням різноманітних життєвих криз та негативних переживань, значуще змінюється як самосприйняття, так загальна картина світу жінок. Вони вже мають досягнення у житті, забезпечили власний соціальний статус та побутовий комфорт (тобто більше задоволені умовами життя), проте вже не відчують щастя. Зростає прагнення контролювати події та обґрунтована віра у свої можливості, водночас суттєво знижується довіра до світу і до людей – все це визначає продуманість життєвої стратегії. Ми вважаємо цю позицію наслідком надбання життєвого досвіду, причому не обов'язково негативного. Екзистенційна наповненість знижується за всіма вимірами, але можливо, людина стає просто більш об'єктивною та усвідомленою відносно власних цінностей, більш критичною до оцінки себе і власного життя.

Паралельно зростає об'єктна орієнтованість, тобто знижується активність життєвої позиції. Зовні така людина діяльна та успішна, але її вчинки та рішення мають здебільшого автоматизований характер. Загальний і транзитивний локус контролю дещо зміщуються назовні (зокрема, це проявляється у переконанні про власну щасливу вдачу). Людина відчуває втрату сенсу, що стосується таких важливих життєвих сфер як стосунки з іншими людьми, родинні відносини, а також переживає відчуження від самої себе (останнє можна також пояснити переживанням кризи середнього віку, пов'язаної з погіршенням фізичного стану, глобальною переоцінкою власного

життя та перебудовою життєвих перспектив). Для цього стану актуальна проблематика контролю та безсилля, тобто власна здатність впливати на важливі життєві ситуації; виходом із ситуації може слугувати заняття деструктивної позиції, знецінення та нігілізм. Робота слугує найбільш цікавою та прийнятною сферою власної реалізації особи – вона постійна занята, і їй це подобається. Життєстійкість суттєво знижується за рахунок того, що людина відчуває втому від накопичення труднощів, втрачає віру у можливість їх вирішення. Вона більше не прагне отримувати досвід та знання, переживаючи життя у всій його повноті, воліє уникати стресів та перенавантажень.

Цікаві зміни відбуваються у базових переконаннях особистості. Для цієї життєвої позиції характерні наступні установки:

Таблиця 3

Значущі кореляції окремих пунктів Шкали базисних переконань з
Фактором 2 (відчужена життєва позиція)

№ пункту	Зміст твердження	кореляції змінних з F2
4а	Люди за своєю природою добрі	-,456
5б	Я вважаю, що людям довіряти не можна	,407
13б	Люди за своєю природою недружелюбні і злі	,483
27б	Мені здається, що якщо я буду відвертий(а) з людьми, вони використають це проти мене	,586
10б	Я побоююся, що людина, якій я довірити, може зрадити мене	,449
10а, 36б	Я людина, якій щастить	,409; ,608
16а, 28б	Я вважаю, що мені дуже часто щастить	,410; ,691
32а	Мені щастить більше, ніж іншим людям	,554
3б	Загалом, доля до мене прихильна.	,592
21а, 32б	Озираючись на своє життя, я розумію, що випадок був до мене прихильний	,680; ,747
9б	Як правило, я в змозі діяти так, щоб отримати максимально сприятливий результат	,404
17а	Я майже завжди прикладаю зусилля, щоб запобігти нещастям, які можуть трапитися зі мною	,506
22а	Якщо вживати запобіжних заходів, можна уникнути нещастя	,641
27а	Я зазвичай вибираю стратегію поведінки, яка принесе мені максимальний вигравш	,492
30б	Мені цілком під силу вибрати максимально вигравшну стратегію поведінки в складних життєвих ситуаціях	,599
28а,12б	Я дуже задоволена тим, яка я людина. Можна сказати, я собі подобаюся.	,518; ,424
35б	Загалом, я ціную себе досить високо.	,481

6б	Непорядні люди дуже рідка отримують по заслугах	,470
29б	З гідними, хорошими людьми невдачі трапляються так само часто, як і з поганими.	,437

Примітка: (а) - нумерація пунктів опитувальника за версією О. О. Кравцової, (б) - нумерація пунктів опитувальника за версією М. А. Падун, А. В. Котельникової.

Відповідно до концепції Р. Янофф-Бульман [7, с.440], подібні зрушення в базових установках є свідченням переживання людиною психологічної травми або життєвої кризи. З таблиці 3 ми бачимо, що велику значущість у факторі має оцінка власної удачі. Можливо, це відображення реальних життєвих досягнень, а можливо, захисний механізм, що дозволяє вибудовувати необхідну ілюзію психологічної безпеки у світі, сповненому стресів та труднощів. Характерними рисами цієї життєвої позиції є базова недовіра до людей (що свідчить про досвід переживання зрад та розчарувань), визнання несправедливості розподілу щастя та нещастя у світі.

З огляду на все вищеперераховане, фактор 2 та відповідна життєва позиція отримали назву *«Розчарованість та забезпечення власної психологічної безпеки»*.

Фактор 3 має власне значення 14,23 та визначає 8,5 % загальної дисперсії даних вибірки. Найбільшу вагу в ньому має базове переконання про справедливість навколишнього світу, що поєднується із частковим знеціненням власного «Я». Цей фактор має не досить невиразні, проте глобальні від'ємні зв'язки з екзистенційною наповненістю, особливо з параметром відповідальності. Розглядаючи відповідну життєву позицію особистості, можемо описати її наступним чином: «Світ – це гарне місце, повне добрих людей та сприятливих можливостей. Якщо я буду обережним і поводитимусь гарно, я отримаю те, що мені потрібно». Людина майже повністю покладається на справедливість світу, його доброзичливість та прихильність до себе. Усі зусилля подібна особистість спрямовує на те, щоб слідувати встановленим правилам та відповідати соціальним очікуванням. Проте вона неготова до зустрічі з життєвими труднощами, до їх самостійного подолання. Назвемо цей фактор *«Несформульоване очікування від світу»*. Зважаючи на негативний

зв'язок фактору з віком опитуваних, можемо вважати описаний варіант життєвої позиції дещо незрілим, перехідним. Це неготовність до відповідального та вільного життєздійснення. Слід відзначити, що кореляції фактору 3 з показником задоволеності життям мають від'ємний характер, що є додатковим свідченням тимчасовості даної позиції.

Фактор 4 (власне значення 12,62, визначає 7,5 % дисперсії вибірки) є крайнім виразом описаної вище позиції. Ми назвали його «*Установка на паразитування*». Цей варіант пасивної життєвої позиції базується на максимальному перенесенні відповідальності за власне життя на оточуючих людей (як близьких, так і взагалі соціум), на переконанні, що інші мають допомагати людині досягати всього, що вона бажає у житті. Локус контролю суттєво зміщений назовні – людина не визнає свою спроможність впливати на події оточуючого світу. Вона визнає власну неефективність, відмовляється від самоконтролю, і разом з тим переконана у тому, що оточуючі люди за своєю природою не просто добрі, а включені в життя інших та готові прийти на допомогу. Характерно, що при цьому людина цілком задоволена своїм буттям і не бажає нічого в ньому змінювати. Висока власна вага фактору, його позитивна кореляція із показниками задоволеності свідчать про достатню успішність такої стратегії життєздійснення – звісно, для індивіда, який її дотримується, а не для оточуючих.

Характер зв'язків фактору 4 з окремими питаннями діагностичних методик дозволяє нам більш детально описати цю викривлену, проте ефективну стратегію адаптації. Наші попередні висновки підтверджені змістом конкретних базисних установок, а також особливостями життєстійкості – людина бездіяльна, уникає складних завдань та життєвих труднощів, проте має досить високі домагання, які, очевидно, задовольняє за рахунок психологічно грамотної експлуатації оточуючих.

Фактор 5 має власне значення 10,51 та пояснює 6,3 % розподілу даних вибірки. Його визначальними компонентами є загальна незадоволеність життям (відчуття невідповідності ідеалу, недосягнення головних цілей та бажання

іншого життя) та водночас, загальна нездатність до перетворення життєвої ситуації. Шляхи вирішення конфлікту переважно деструктивні: спрямованість на самоздійснення у зовнішньому світі без урахування внутрішніх потягів та ресурсів; невіра у власну здатність запобігти можливим неприємностям, перекладання відповідальності на прихильність зовнішніх обставин та доброзичливість оточуючих людей; скарги на власну нещасливу долю та бажання змінити минуле. Наслідком таких неконструктивних стратегій є відчуття, що «життя проходить повз» і мріям не судилося збутися. Ми назвали відповідний тип життєвої позиції *«Пасивна, споглядальна установка»*.

Фактор 6 є певною протилежністю попередній позиції, він отримав назву *«Креативне самоздійснення»* (власна вага 8,86, визначає 5,3 % загальної дисперсії). Головну роль у факторі відіграють транситуативна мінливість і рухливість – виразне внутрішнє прагнення особистості до новизни і самозміни, до перетворення життєвої ситуації, до самовдосконалення в усіх життєвих сферах. Складається особливий стиль взаємин зі світом – відповідальний, контролюючий та незалежний. Високий ступінь довіри до світу в цьому випадку виступає саме наслідком незалежності, не прив'язаності до обставин. Ця довіра виправдана, бо не є сліпою. Фактор пов'язаний з проявами авантюризму, пошуком вражень та пригод. Слід відзначити, що дана стратегія не є однозначно сприятливою, адже описана життєва позиція не спирається на усвідомлені внутрішні сенси та стійкі перспективні цілі. В її основі лежить переконання в мінливості та випадковості буття, в несправедливості та неконтрольованості життєвих подій (при цьому зберігається віра в людей та власна висока самооцінка скоріше, самоінтерес). Така екзистенційна тривога призводить до захисних форм активності у вигляді компульсивної енергійності, пошуку повноти існування у гострих та небанальних переживаннях.

Фактор 7 має власну вагу 7,36 та визначає 4,4 % дисперсії вибірки. Серед змінних, що його складають, найбільшу вагу має компенсаторна незадоволеність умовами власного життя ($r = -,559$). Людина з усіх сил намагається відновити контроль над подіями, «взяти реванш» за минулі

поразки. Вона має нестабільну самооцінку, що, ймовірно, залежить від оцінки її успіхів іншими людьми. Проте вона достатньо вірить у поставлені цілі та у свою можливість досягти бажаного і здатна на ризик заради цього. Але зосередженість на проблемах заважає бачити нові можливості у житті. Ми назвали відповідний тип життєвої позиції «*Невизначена, віртуальна позиція*».

Фактор 8 (власна вага 6,71, визначає 3,99 % дисперсії) характеризується переконаннями людини у «не щастливості» своєї долі і відсутності удачі, що сприймають як закономірне покарання для себе. Це призводить до загальної апатії, відсутності життєвих сил для подолання труднощів (вегетативності як прояву екзистенційного неврозу). Цей тип життєвої позиції складається з досить специфічних базових переконань та відношень.

Таблиця 4

Значущі кореляції окремих пунктів діагностичних опитувальників з
Фактором 8 (безнадійна життєва позиція)

№ пункту	Зміст твердження	кореляції змінних з F8
	<i>Шкали базових переконань</i>	
3а	Кого в цьому житті спіткає нещастя – справа випадку	-,573
10а	В житті мені загалом щастить	-,412
11а	Нещастя трапляються з людьми з-за помилок, які вони скоїли	,415
16а	Якщо замислитися, то мені дуже часто щастить	-,585
13б	Люди за своєю природою недружелюбні і злі.	-,407
20б	Удача посміхається мені значно рідше, ніж іншим	,401
	<i>Переконання, що складають життєстійкість</i>	
5	Часто я віддаю перевагу тому, щоб «плисти за течією»	-,436
10	Часом я так втомлююся, що вже ніщо не може зацікавити мене	,421
27	Якщо проблема вимагає великих зусиль, я вважаю за краще відкласти її до кращих часів	,403
31	Я досить часто відкладаю на завтра те, що важко здійснити, або те, в чому я не впевнений	,462
32	Мені здається, життя проходить повз мене	,404
38	Буває, життя здається мені нудним і безбарвним	,394
43	Буває, на мене навалюється стільки проблем, що просто руки опускаються	,427

Ми припускаємо, що респонденти з подібною позицією нездійснені в професійно-соціальному середовищі (швидше за все внаслідок негнучкості і непристосованості). Оскільки вони вважають, що їм «не пощастило у житті»,

вони не призначають себе відповідальними за підсумок свого життя. Така життєва позиція отримала назву «Безнадійна життєва позиція».

Висновки з даного дослідження. Таким чином, факторний аналіз даних дав нам змогу звузити розуміння життєвої позиції до конкретного набору чітких вимірюваних характеристик. Представлені у статті методи та підходи діагностики типів життєвої позиції можуть бути використані у вивченні питання оцінки складових життєвої позиції, уточнення структури життєвої позиції та відокремлення в ній найбільш значущих компонентів.

Література:

1. Аргайл М. Психология счастья. 2-е изд. СПб. Питер, 2003. 271 с. (Серия «Мастера психологии»).
2. Коржова Е. Ю. Психология жизненных ориентаций человека. СПб. 2006. 384 с.
3. Кривцова С. В. Шкала экзистенции (Existenzskala) А. Лэнгле и К. Орглер. *Экзистенциальный анализ. Бюллетень*. 2009. № 1. С. 141–170.
4. Леонтьев Д. А., Рассказова Е. И. Тест жизнестойкости. Методическое руководство. М. Смысл, 2006. 63 с.
5. Осин Е. Н. Опросник субъективного отчуждения. М. Смысл, 2010. 75 с.
6. Падун М. А., Котельникова А. В. Методика исследования базисных убеждений личности. М. Лаборатория психологии и психотерапии посттравматического стресса ИПРАН, 2007. 23 с.
7. Janoff-Bulman R. Psychometric review of world assumptions scale *Measurement of Stress, Trauma and Adaptation*. Lutherville, MD: Sidran Press. 1996. P. 440–442.